

VIOLENCIA URBANA AL REGNE DE VALÈNCIA MEDIEVAL: CONTROL DEL PODER I PREEMINÈNCIA SOCIAL

AGUSTÍ CAMPOS

MONTSERAT, VALL DELS ALCALANS

Resum: *Amb la consolidació de les ciutats, se succeeixen a l'Europa occidental lluites pel control dels òrgans de poder ciutadans; en aquest cas s'analitzarà a grans trets el que ocorregué al Regne de València.*

Introducció

La idea de l'*stasis* per a englobar la societat medieval no té cabuda en un moment històric en què el patriciat europeu usava la violència per a assolir el poder i/o consolidar-se en ell.¹ A cada ciutat amb institucions representatives pròpies, els prohoms es disputaven l'elecció dels diferents càrrecs; també els cavallers o els menestrals s'hi veien immiscits. El tòpic romàntic transmetia una imatge idíl·lica de la realitat política medieval però la realitat no era tal, i bona mostra d'això són les violències urbanes.² Aquestes, per tant, més enllà de

---

¹ KAEUPER, Richard W. (Ed.) *Violence in Medieval Society*, The Boydell Press, 2000, Woodbridge.

² Rafael Narbona ha desmuntat aquesta idea analitzant el sistema per a la provisió de càrrecs de la ciutat de València. Es corrobora que els gremis queden fora del poder municipal de la ciutat de València i fins i tot són els ciutadans els qui ocupen la majoria dels càrrecs, de manera que els nobles i els menestrals han de jugar amb la dialèctica de les armes per a fer-se presents; d'altra banda, la violència medieval a la ciutat de València és present des del mateix moment en què s'instaura el sistema de representació

l'esquema dual entre governants i governats ens mostren una societat canviant, en què les barreres entre els grups socials no estaven ben delimitades. Els esdeveniments de l'Europa occidental baix medieval no disten del que es va viure al Regne de València.

Què entenem per violència urbana baix medieval?

La conflictivitat social no la capitalitzaven els marginats o els malfactors³, sinó que també implicava els sectors benestants de la societat urbana: nobles, patricis i menestrals. La conjuntura nefasta i la tradició antropològica violenta de les oligarquies s'uniren per a propiciar un seguit de conflictivitats "horizontals". Es confonia, per tant, la violència "vertical" dels grans i menuts - la que naixia de l'exclusió de segments pobres i marginats de la població- amb les aspiracions dels oficis i les guerres privades de la noblesa.⁴

La violència era un mecanisme que feia oscil·lar els poders, cosa que ens permet interpretar-la com el reflex de les relacions econòmiques, socials i polítiques de la baixa Edat Mitjana, i no com un episodi conjuntural. Mai la conflictivitat fou independent a la vida pública ni a la trama de relacions establertes entre els llinatges predominants en el govern urbà.⁵

La formació dels bàndols

El que més destaca de la violència urbana al Regne de València és la presència de les bandositats, és a dir, els enfrontaments entre dues famílies o

---

per Jaume I i s'accentuarà durant la segona meitat del segle XIV. NARBONA, Rafael. *València, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*, València, 1995, Ajuntament de València.

³ Mentre que la violència nobiliària, ciutadana i dels oficis se centra en els àmbits socials de la ciutat, els conflictes marginals tenen lloc fora de l'espai social de l'*urbs*, ja que la seua participació en els afers ciutadans no és gens significativa.

⁴ FURIÓ, Antoni i GARCIA-OLIVER, Ferran. "Temps de dificultats (1348-1400)", En: *Història de la Corona d'Aragó*. BELENGUER, Ernest (dir.). Vol. 1, FURIÓ, Antoni (coord.), Barcelona, 2007, Edicions 62, pp. 245-286.

⁵ NARBONA, Rafael. "Vida pública y conflictividad urbana en los reinos hispánicos (siglos XIV-XV)", En: *Las sociedades urbanas en la España medieval: actas de la XXIX Semana de Estudios Medievales de Estella*, del 15 al 19 de julio de 2002, Pamplona, 2003, Institución Príncipe de Viana, pp. 541-589.

clans, quasi sempre en lluita pel control del poder municipal. Com afirma Rafael Narbona, el llinatge era la base de l'organització del poder col·lectiu, si tenim en compte que el poder urbà s'identifica durant l'Edat Mitjana amb l'hegemonia exercida per una oligarquia que es reproduïx en el poder. Si bé els perfils socioeconòmics canviaven, el poder municipal s'identificava amb el poder de determinats grups que desenvoluparen clienteleles.⁶

Una paraula que explica el nucli en què es basen els bàndols, els clans, és la solidaritat.⁷ Es tracta d'un agrupament en defensa d'uns determinats interessos. Sobre la base de l'estirp es proclamen obertament els clans, que resten units per llaços de consanguinitat. Cal tindre en compte, tanmateix, que les estructures de parentiu mai es presenten pures. De vegades els clans restaven oberts a l'entrada d'individus que no pertanyien al llinatge.⁸

Dins la solidaritat dels bàndols i la consanguinitat hi ha una sèrie de signes que fan entendre el per què dels clans. El cognom fa referència a l'origen familiar, del llinatge, remuntant-se a la genealogia per a justificar-se i promocionar-se. En el cas de la ciutat de València, els caps de les nissagues mostren enorgullits el seu cognom i així deixar constància del seu origen, en alguns casos com a conqueridors del regne amb les hosts de Jaume I. Les cases –els *alberchs*– són un altre signe que identifica els llinatges, en el sentit que mostra tant els seus poders com marca l'àrea de domini sobre la ciutat.

Les causes de la violència urbana al Regne de València

El principal factor que dóna sentit a les bandositats respon als models de comportament específics del grup social al qual pertany l'agressor: l'oligarquia urbana. Antropològicament sembla clar que la noblesa presenta el costum de

---

⁶ NARBONA, Rafael (2003). *Op. Cit.* pp.554-555.

⁷ HEERS, Jacques. *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978, Labor.

⁸ TORREBLANCA, Mª Jesús. "Sistemas de guerra, sistemas de paz; los bandos en el Aragón de la Edad Media", En: *Violencia y conflictividad en la sociedad de la España bajomedieval*, Saragossa, 1995, Universidad de Zaragoza, pp. 101-120.

l'ús de la violència. És una manera de conviure que serveix per a fer prevaldre els seus interessos. És l'honor, la manera de viure de la noblesa, la base de la violència urbana. Amb aquest comportament intenten demostrar la seua superioritat sobre la resta de la població. La *vendetta*, precisament, té com a primer objectiu rescabalar l'honor i el prestigi.⁹ El factor antropològic, però, no es pot concebre com la única causa que explica la problemàtica. La noblesa valenciana presentava una sèrie de problemàtiques de caire econòmic, social i polític que poden donar llum a les *bregues e bandos*.

Les despeses que havien caracteritzat la noblesa ja no s'ajusten en aquests temps als criteris econòmics que regeixen la ciutat, de manera que és impossible mantenir el nivell de vida passat. No s'ha d'oblidar que el sotrac de la crisi havia tingut un gran ressò en l'economia de la Corona d'Aragó, i que els canvis cap a una societat precapitalista propiciaren l'ascens d'unes classes urbanes amb més recursos segons la seua posició social.

La inestabilitat de la noblesa era també remarcable en els seus dominis rurals. Els *aemprius*, o l'ús dels aprofitaments comunals que afavorien el municipi, van ser un camp de batalla en què s'hi veieren involucrats, no solament els grups aristocràtics, sinó també els Consells de les ciutats, on la Milícia Ciutadana tenia el paper d'aturar els *scàndells e perills* per a tenir cura dels privilegis municipals.¹⁰ La naturalesa dels conflictes urbans exemplifica, doncs, les relacions ciutat-camp, que adverteixen que els motius de dominació sobre l'àmbit rural eren tan polítics com econòmics.

Tot plegat condueix al *modus operandi* tradicional de la noblesa per a fer riquesa: la guerra, la violència, amb la finalitat d'obtenir botí. La pobresa nobiliària, per exemple, és significativa en el cas de Gilabert de Centelles, involucrat activament en les bandositats de la ciutat de València i que el 1390

---

⁹ NARBONA, Rafael. "Violencias feudales en la ciudad de Valencia", *Revista d'Història Medieval*, 1990, Núm. 1, pp. 59-86.

¹⁰ NARBONA, Rafael (1995). *Op. cit.* pp. 142-148.

està completament endeutat. La manca d'un enemic comú i exterior, a més, canalitzarà cap a l'interior del regne la combativitat de la noblesa. Cal recordar que durant la segona meitat del segle XIV ja no s'annexionen noves terres a la Corona, i que serà durant les èpoques en què tenen lloc campanyes militars quan les ciutats viuran moments de pau social sense bandositats.¹¹ Ara bé, l'esquema estaria incomplet si no es tractara la vessant social i política dels enfrontaments.

Oligarquies urbanes pel control del poder i la preeminència social

La violència urbana i la seua tipologia exigeix situar els conflictes urbans en les dinàmiques pluriseculars de transformació de l'autoritat pública i del procés històric de formació de l'Estat. D'una banda, la violència respon a uns interessos polítics, pel que fa a la consolidació d'una oligarquia urbana que deixa fora dels òrgans de representació municipal determinats grups socials. D'altra, la contestació violenta evidencia que la formació jurídica de l'estat amb unes noves lleis que s'apliquen a partir de la fi del segle XIII, és difícil d'abastar, puix la noblesa no acceptà l'abandó de privilegis fins ara atesorats. A més, la vessant política de la violència s'ha d'interpretar també com un mecanisme per a interferir en afers com l'elecció dels monarques. La Corona d'Aragó, va viure el seu moment cimera amb la participació arreu del territori de diversos bàndols, que durant l'Interregne (1410-1412) lluitaren pel seu corresponent candidat.¹²

Com s'ha dit, les opcions violentes responen a l'interès d'atansar i mantenir el poder. Per citar dos casos propers, València i Oriola exemplifiquen com s'utilitzaven les mecàniques electorals fixades per a ocupar les magistratures municipals. Per al cas del cap-i-casal del Regne de València, Rafael Narbona ha detectat que durant el segle XIV les magistratures van estar ocupades per un seguit de famílies que romangueren en aquests llocs sense a penes disminuir la

---

¹¹ *Ibidem*, pp. 71-72.

¹² SABATÉ, Flocel. "Orden y desorden. La violencia en la cotidianidad bajomedieval catalana", *Aragón en la Edad Media*, 1999, Núm. 14-15, Vol. 2, pp. 1389-1409.

seua presència. La majoria, en canvi, havien ocupat els càrrecs uns pocs anys. Els Joan i els Marrades, per exemple, entre 1306-1355, van ocupar 26 i 27 llocs en els òrgans de representació municipal, respectivament; en l'etapa de 1356-1419 la xifra augmenta a 86 i 100 càrrecs respectivament, cosa que demostra que els llocs que ostenten els llinatges perduren.¹³ En el cas oriolà, entre el 1416-1458 apareixen 153 llinatges en els oficis municipals. D'aquests, 22 apareixen 423 vegades del total de 800 càrrecs comptabilitzats. És a dir, més del 50% de les magistratures municipals van estar ocupades pel 14% dels representants. Això evidencia que es consagrava l'estratificació sociopolítica de la societat oriolana.¹⁴

Aquesta dinàmica comportarà, en conseqüència, la impossibilitat de formar part dels càrrecs de govern, perquè se n'estava exclòs i els mecanismes del patriciat no afavorien la renovació dels càrrecs. Així doncs, els qui es queden fora de la participació en els òrgans de govern, postergats a càrrecs consultius (com els oficis) o quantitativament representen un percentatge insignificant respecte els prohoms (cavallers) jugaran la carta de la violència per a fer-se visibles.

La menestralia

Els oficis no renuncien a les seues pròpies ambicions individuals, i fins i tot, són els qui d'una manera més constant es capficaran en turbulències i lluites del carrer. No cal oblidar, però, que l'element econòmic també subjau en aquestes bregues entre clans. Cal tenir en compte que la competitivitat a dins de la ciutat és molt significativa entre els menestrals, de manera que els desequilibris econòmics podien afavorir la creació de rivalitats urbanes.

Amb més virulència, quant a nombre, crueltat i varietat que les dels nobles valencians, les bandositats dels menestrals seran protagonistes de la conflictivitat urbana. A més, tal i com afirma Narbona, fins i tot els ciutadans

---

¹³ NARBONA, Rafael (1995). Op. cit. pp. 87-100.

¹⁴ HINOJOSA MONTALVO, José. "Bandos i bandositats en la Governación de Orihuela", *Anuario de Estudios Medievales*, juliol-desembre 2006, Núm. 36, pp. 713-750.

participaran en aquestes lluites. A València, les dues famílies que s'enfrontaven solien ser d'identitat, similitud o complementarietat de les professions. El 1378 es produeix una lluita entre llauradors; el 1384 té lloc un xoc entre carnissers.¹⁵

Carmel Ferragud, en el seu estudi sobre la medicina i la promoció social a la Baixa Edat Mitjana, detecta que arreu de la Corona d'Aragó els casos de bandositats i violències entre el col·lectiu mèdic són abundants. La causa principal és que els practicants de la medicina s'introduïren en una xarxa extensa de patronatge i solidaritat, de manera que la dialèctica de les armes era un mitjà de promoció social. La lluita pel poder, doncs, estava al darrere de les bandositats d'aquests menestrals, sobretot per les relacions que alguns apotecaris o barbers mantenien amb els prohoms de la vila o ciutat.

La noblesa

Al Regne de València, la lluita pel poder es rastreja des de principis del segle XIV, tot destacant les principals ciutats i viles. A la ciutat de València, de la multitud de conflictes que s'hi produeixen, la violència es pot centrar en una bandositat: la dels Vilaragut contra els Centelles. L'enfrontament entre aquestes dues lligues, va tindre una forta repercussió durant l'Interregne.

A Oriola, les violències tenen una característica que en altres indrets no es presenten: la seua condició fronterera amb Castella donen lloc a una societat militaritzada, en què la noblesa fou recompensada amb diversos privilegis per Jaume II després de la incorporació al Regne de València. El 1305 ja hi ha notícies de l'enfrontament entre Guillem de Togores i Guillem de Paratge, lluita que s'estengué fins el 1326. D'altra banda, un altre conflicte el protagonitzaren Guillem de Rocafull i Pere Miró, membres de l'oligarquia local, des de 1383.¹⁶

---

¹⁵ NARBONA, Rafael. *Malhechores, Violencia y Justicia Ciudadana en la Valencia Bajomedieval (1360-1399)*, València, 1990, Ajuntament de València.

¹⁶ HINOJOSA MONTALVO, José (2006). *Op. cit.* pp. 723 i ss.

A Castelló, tot i ser una vila eminentment rural, les *bandositats* també feren acte de presència. Pau Viciano ha detectat a través dels llibres de cort un seguit de 208 *paus e treves* entre 1439 i 1495, de manera que els càlculs situen una virulència de 26 veïns per any, el que significa que cada 35 veïns al principi i 20 al final de l'etapa es van veure involucrats en les bandositats.¹⁷

La solució dels conflictes

La importància de la lluita entre els Vilaragut i els Centelles i el simbolisme de la pau que Sant Vicent Ferrer imposà són tals, que va quedar fins i tot plasmada la pacificació en un retaule medieval, del qual ha arribat als nostres dies una composició en ceràmica. Es troba a la Plaça de l'Almoina de València, als murs de la Catedral. Font: catedraldevalencia.es

La solució dels conflictes era alguna cosa més que la signatura d'una pau i una treva. Implicava la monarquia en la majoria dels casos i a l'Església. Per tant, les conseqüències no es limitaven als bàndols enfrontats, sinó que, com a conflictes que ultrapassaven allò privat, les paus havien de crear un cert sentit global.

Gairebé tots els monarques van jugar un paper clau per a posar fi a les lluites entre els nobles i els oficis. La monarquia comptava amb el mecanisme de castigar durament les penes, si bé, com recorden Narbona i Sabaté, les execucions variaven molt segons es tractara d'un membre d'un llinatge poderós o un simple malfactor de

condició baixa. Sigui com sigui, la institució de la pau e treva va funcionar durant l'època baix medieval, tot i que les paus molt sovint es trencaven.

¹⁷ VICIANO, Pau. "Violencia y sociedad en una villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV", *Hispania. Revista Española de Historia*, setembre-desembre 2006, Núm. 224, vol. 56, pp. 851-882.

Conclusió

La solidaritat dels bàndols col·lideix amb el model de societat que la teoria jurídica, eclesiàstica i monàrquica imposa a la baixa Edat Mitjana. El temor d'aquestes institucions respon a que la noció de justícia, l'ètica cristiana i el sentit de poder i el perfil del país unitari entorn de la corona, són contraposades a la fragmentació de les solidaritats dels bàndols. En aquest sentit, així mateix, s'han d'interpretar els bàndols, no com una distorsió social sense ambició o sense pes històric, tot desnaturalitzant-los com a simples bandolers, sinó com a protagonistes en un temps i en una geografia determinada amb uns objectius clars: fer-se amb el poder de les viles i ciutats del regne. És important, doncs, interpretar el fenomen dels bàndols i les seues solidaritats en diferents vessants: en primer lloc, com una resposta a la construcció institucional i central de l'Estat, amb tot allò que comporta (lleis, càrrecs, jurisdiccions); en segon lloc, no com una alternativa al sistema, sinó com un discurs enfrontat amb el poder; i en tercer lloc, tot plegat ens condueix a conèixer les violències urbanes dels nobles i els menestrals com una manifestació més de les tensions baix medievals, accentuades per la crisi.

Bibliografia

FURIÓ, Antoni i GARCIA-OLIVER, Ferran. "Temps de dificultats (1348-1400)", En: *Història de la Corona d'Aragó*. BELENGUER, Ernest (dir.), Vol. 1, FURIÓ, Antoni (coord.), Barcelona, 2007, Edicions 62, pp. 245-286.

HEERS, Jacques. *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, 1978, Labor.

HINOJOSA MONTALVO, José. "Bandos i *bandositats* en la Governación de Orihuela", *Anuario de Estudios Medievales*, juliol-desembre 2006, Núm. 36, pp. 713-750.

KAEUPER, Richard W. (Ed.) *Violence in Medieval Society*, The Boydell Press, 2000, Woodbridge.

NARBONA, Rafael. *Malhechores, Violencia y Justicia Ciudadana en la Valencia Bajomedieval (1360-1399)*, València, 1990, Ajuntament de València.

NARBONA, Rafael. "Violencias feudales en la ciudad de Valencia", *Revista d'Història Medieval*, 1990, Núm. 1, pp. 59-86.

NARBONA, Rafael. *Valencia, municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*, València, 1995, Ajuntament de València.

NARBONA, Rafael. "Vida pública y conflictividad urbana en los reinos hispánicos (siglos XIV-XV), En: *Las sociedades urbanas en la España medieval: actas de la XXIX Semana de Estudios Medievales de Estella*, del 15 al 19 de julio de 2002, Pamplona, 2003, Institución Príncipe de Viana, pp. 541-589.

SABATÉ, Flocel. "Orden y desorden. La violencia en la cotidianidad bajomedieval catalana", *Aragón en la Edad Media*, 1999, Núm. 14-15, Vol. 2, pp. 1389-1409.

TORREBLANCA, Mª Jesús. "Sistemas de guerra, sistemas de paz; los bandos en el Aragón de la Edad Media", En: *Violencia y conflictividad en la sociedad de la España bajomedieval*, Saragossa, 1995, Universidad de Zaragoza, pp. 101-120.

VICIANO, Pau. "Violencia y sociedad en una villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV", *Hispania. Revista Española de Historia*, setembre-desembre 2006, Núm. 224, vol. 56, pp. 851-882.